

HOMER

Iliada. Traducció de Montserrat Ros

Estudis introductoris de Jaume Pòrtulas i Francesc J. Cuartero

Barcelona: Adesiara, 2019, 1164 p.

ISBN 978-84-16948-32-1

HOMER

Iliada. Traducció de Pau Sabaté

Pròleg d'Enric Casasses

Barcelona: Bernat Metge Universal – Alpha, 2019, 578 p.

ISBN 978-84-9859-344-0

Les dues *Iliades* del 2019

La *Iliada* de Montserrat Ros: una traducció clàssica

El primer volum de l'edició de la *Iliada* a la col·lecció «Bernat Metge» (FBM) va aparèixer el 2005 (núm. 350 de la col·lecció), mentre que el primer de l'*Odissea* (que recull la traducció de Carles Riba) no va veure la llum fins el 2010 (núm. 379 de la col·lecció). Tenint en compte que la «Bernat Metge» es publica des del 1922, sorprèn aquest retard tan important en l'aparició de les dues obres que, més que cap altra, afaiçonaren la cultura i l'espiritualitat grega. El model francès de la «Bernat Metge», per exemple, —la col·lecció «Guillaume Budé» (en curs de publicació des de 1920)— edità un primer volum de l'*Odissea* l'any 1924 (23 de la col·lecció, a cura de Victor Bérard) i un primer volum de la *Iliada* l'any 1937 (83 de la col·lecció, a cura de Paul Mazon).

En aquest endarreriment tan sorprenent hi han influït sens dubte les dificultats de tota mena que ha viscut la cultura catalana al llarg del segle xx, però potser també hi ha una certa aversió de la nostra literatura cap al gènere èpic, especialment aquell que té una tonalitat més bèl·lica. Recordem —*pace* Coll i Alentorn— que a la literatura catalana medieval no hi ha cançons de gesta, i que els exemples d'èpica culta catalana (amb excepcions com els

renaixentistes *Poemes de Lepant* de Joan Pujol, o l'extraordinari *Indíbil i Mandoni*, de Joan Baptista Xuriguera, de 1955) es limiten normalment a l'*Atlàntida* i el *Canigó* de Verdaguer.

Durant el Modernisme, un període tan fecund en la nostra literatura, els dos grans poemes homèrics passaren força desapercibuts, amb alguna excepció, com la traducció en vers (perduda, llevat de cent setze versos de la «Patroclia») d'Artur Masriera i Colomer (1860-1929), i, sobretot, l'obra de Maragall (*Nausica*, de 1911, o la traducció dels *Himnes homèrics*, publicada el 1913; tanmateix, aquestes obres o bé venen de Goethe o bé es tradueixen indirectament, sense coneixement del grec). Lluís Via, al poema «Penèlope» (dins *Del cor als llavis*, de 1910), al·ludeix a Homer d'esquitllentes en recrear un diàleg entre Ulisses i Mèntor, en què Ulisses dubta sorneguerament de la mítica fidelitat de la seva esposa. I no és que el Modernisme negligís els grecs: ben al contrari, la tragèdia, per exemple, va ser traduïda i representada (recordem per exemple l'*Alcestis* de Salvador Vilaregut, de 1906, o l'*Èdip rei* a deu mans, dues de les quals, d'Eugeni d'Ors, de 1909).

D'aquesta manera, si deixem de banda les traduccions de Lluís Segalà (1873-1937), en castellà, podem dir que la cultura catalana no compta amb una versió sòlida d'almenys un dels dos grans textos homèrics fins al 1953, amb la publicació de la

traducció de l'*Odissea* de Carles Riba. La *Iliada* arribà amb més retard, amb les versions de Manuel Balasch (1971 i 1997) i Miquel Peix (1978), de qualitat inferior a la versió ribiana. Si el que busquem és una edició filològica rigorosa, amb comentari i aparat crític, aquestes versions no apareixen fins a les publicacions de la «Bernat Metge» que hem esmentat més amunt.

I és que, pel que sembla, no és fins aquestes publicacions que es produeix la felicitat conjunció que fa possible tirar endavant la magna empresa d'editar Homer, aplegant quatre hel·lenistes (i, encara més, quatre homeristes) de primer ordre: Jaume Pòrtulas, Francesc Cuartero, Montserrat Ros i Joan Alberich. Tant en la *Iliada* com en l'*Odissea* de la FBM, Cuartero s'encarrega d'establir el text; Montserrat Ros és qui tradueix la *Iliada* (per a l'*Odissea*, com hem dit, es recupera la versió de Riba) i Joan Alberich comenta totes dues obres amb unes notes de gran erudició. Jaume Pòrtulas, al volum 368 de la col·lecció, escriu una introducció a la *Iliada* reconeguda entre els homeristes d'arreu.

Hem començat la ressenya amb aquest excurs, potser massa llarg, perquè sembla necessari per entendre d'on neix i on s'insereix la traducció de Montserrat Ros, que és la primera que comentarem. Com indica Jaume Pòrtulas al pròleg, Montserrat Ros va dedicar gran part de la seva vida a la Fundació Bernat Metge. Hi va publicar poc, però en va corregir molts originals i es va amarar completament (més ben dit, va ser una baula de transmissió) de l'esperit de la col·lecció. Per això la seva traducció respon no només a criteris noucentistes, com s'ha indicat en alguna ocasió, sinó, encara més concretament, a la prosa i a l'estil de la Bernat Metge, si és que es pot parlar d'un estil d'aquesta mena.

A la FBM, Montserrat Ros, amb l'equip que hem esmentat, va publicar els dotze primers llibres de la *Iliada*, en tres

volums. El darrer d'aquests volums va aparèixer el 2009, però l'autora va continuar treballant en la *Iliada*, enlestint-ne els altres cants i revisant els dotze que ja havia publicat a la FBM. D'aquesta manera, l'any de la seva mort, el 2018, Ros tenia una versió de la *Iliada* pràcticament nova, tant per l'extensió (era l'única completa) com per la qualitat, millorada respecte als cants publicats a la FBM. Aquesta nova edició és la que l'editorial Adesiara va publicar l'abril del 2019.

El volum d'Adesiara és, de moment —i cal suposar que per a molts anys—, el llibre de referència per a qualsevol lector o estudiós català de la *Iliada*. Conté dos estudis (que potser caldria haver publicat en ordre invers, seguint el que sol ser habitual en les edicions d'obres grecollatines): concretament, un pròleg de Jaume Pòrtulas, que fa un repàs de la tradició homèrica a Catalunya, i una introducció a l'obra d'Homer de Francesc J. Cuartero. També inclou un apèndix amb notes a la traducció i índex de noms propis a cura de Joan Alberich. Com es pot veure, l'equip és el mateix que el de la *Iliada* de la FBM, amb algun paper canviat (Cuartero escriu la introducció que en l'edició de la FBM constitueix un volum a part, a cura de Jaume Pòrtulas).

Els estudis i notes són d'un gran rigor, com és d'esperar d'estudiosos de la vàlua dels noms esmentats. Les notes són semblants a les de l'edició de la FBM, però n'hi ha menys, ja que Adesiara combina el rigor científic amb un esperit més divulgatiu. Tampoc no hi ha els mapes de l'edició de la FBM, però en canvi s'inclou un utilíssim índex de noms propis, que té la màxima autoritat: Ros i Alberich són, precisament, els qui han fixat la transcripció dels noms propis grecs al català.¹ En el cas de l'estudi de Jaume Pòrtulas, es pot veure com un complement a la seva aportació als estudis homèrics, perquè en la introducció

1. J. Alberich – M. Ros, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Enciclopèdia catalana, 1993.

a Homer de la FBM no havia resseguit la tradició homèrica a Catalunya (llevat d'una breu referència a Carles Riba), cosa que per cert sí que havia fet en algun altre treball.² Pel que fa a l'estudi de Cuartero, s'hi analitzen tots els aspectes associats normalment amb els textos homèrics, com ara la historicitat del poema, la llengua de l'èpica, la figura d'Homer o l'estructura del text.

Seguint l'estela i la tradició de la FBM, en la qual hem dit que s'insereix la nostra traductora, l'obra que comentem és una edició bilingüe. El text grec és, amb lleus canvis, el de l'Allen *maior*, com s'indica en una referència que costa de trobar.³ Pel que fa a la traducció és, com hem dit, totalment inèdita per als cants XIII a XXIV i molt reelaborada en el cas dels dotze primers. En aquest sentit, el primer que cal certificar, com diu Jordi Raventós a la nota de l'editor (p. 7-8), és que, efectivament, Montserrat Ros és d'una escrupolositat extraordinària. No hi ha pràcticament ni una línia de la nova versió de la *Iliada* que no hagi estat modificada, ni que sigui mínimament. Un passatge del començament de l'obra (I 8-21), que conté un grau de modificacions representatiu de la mitjana, permet de copsar el grau de reelaboració que hi ha entre el text de la FBM i el d'Adesiara. En subratllem les diferències:

¿Quin déu els dugué tots dos a enfrontar-se en una disputa? Fou el fill de Leto i de Zeus, que, enutjat contra el rei, portà la malèfica pesta a l'exèrcit, i les hosts eren delmades (ὀλέσκοντο δὲ λαοί) pel greuge que l'Atrida inferí a Crises, el sacerdot (οὐνεκα τὸν Χρῶσῆν ἠτίμασεν ἀρητήρα). Anhelós de poder alliberar la seva filla, havia acudit aquest sacerdot a les ràpides

naus dels aqueus amb un rescat immens. Duia a les mans, al capdamunt del ceptre d'or (χρυσέφ' ἀνὰ σκήπτρῳ), les ínfules d'Apol·lo que de lluny fereix (ἐκηβόλου Απόλλωνος), i suplicava tots els aqueus i, més que a ningú, els dos Atrides (Ατρείδα δὲ μάλιστα δύο), cabdills de guerrers. «Atrides i els altres aqueus de belles gamberes, que els déus que tenen l'estatge a l'Olimp (Ὀλύμπια δόματ' ἔχοντες) us permetin devastar la ciutat de Príam i tornar feliçment a la pàtria! Però lliureu-me la filla estimada i admeteu aquest rescat, honorant així el fill de Zeus, Apol·lo que de lluny fereix! (παῖδα δ' ἔμοι λύσατε φίλην, τὰ δ' ἄποινα δέχεσθαι / ἀζόμενοι Διὸς υἱὸν ἐκηβόλου Απόλλωνα) [FBM]

¿Quin déu els dugué tots dos a enfrontar-se en una disputa? Fou el fill de Leto i de Zeus, que, enutjat contra el rei, portà la malèfica pesta a l'exèrcit, i les tropes sucumbien pel greuge que l'Atrida havia inferit al sacerdot Crises. Anhelós de poder alliberar la seva filla, havia acudit aquest sacerdot a les ràpides naus dels aqueus amb un rescat immens. Duia a les mans, dalt el ceptre d'or, les ínfules del sagitari Apol·lo, i suplicava a tots els aqueus i, més que a ningú, als dos Atrides, cabdills de guerrers: «Atrides i els altres aqueus de belles gamberes! Que els déus, senyors d'olímpics estatges, us permetin devastar la ciutat de Príam i tornar feliçment a la pàtria! Però allibereu-me la filla estimada i accepteu el meu rescat, reverint així el fill de Zeus, el sagitari Apol·lo!» [Adesiara]

Hem comparat aquests dos passatges perquè es vegi la meticulositat, la pruija de Ros per la perfecció. Com es pot comprovar, els canvis obeeixen a diversos motius, encara que, al nostre entendre, en més d'una ocasió són neutres, és a dir, no milloren ni empitjoren el text. Sovint, com

2. Per exemple, a «Homeristes a Barcelona. Tres apunts sobre una història encara per escriure», *Ítaca. Quaderns catalans de cultura clàssica* 23 (2007), p. 27-60 (en línia a: <<https://raco.cat/index.php/Itaca/article/view/46588/343505>>) o «Els estudis homèrics a Barcelona entre els segles XIX i XX», *Afers* LXXXV (2016), p. 697-713. Vegeu també el dossier en línia <<http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/132596/1/D%27Iliades%20i%20Dissees%20-%20Textos%20exposici%C3%B3%20virtual.pdf>>.
3. A la nota 34 de la pàgina 1109.

es veu al llarg de l'obra, afecten els epítets (Menelau «de bon crit de guerra» passa a «de potent crit de guerra»; Hèctor «de casc llambrant» esdevé Hèctor «d'onejant plo-mall», etc.). Igualment, hi ha la voluntat d'unificar la traducció dels epítets que a l'edició de la FBM de vegades havien originat dues traduccions diferents.

No cal dir, com ja s'ha observat,⁴ que el lèxic de l'autora és riquíssim i genuí, amb tendència noucentista al mot llibresc, seguint la tradició de la FBM. També s'ha observat que la seva prosa és rítmica i que respecta la cadència de l'hexàmetre original. Eloi Creus⁵ n'analitza un passatge (XXIV, 598-608) i arriba a la conclusió que la reconstrucció de l'hexàmetre es troba essencialment a final de frase, on s'intenta respectar la clàusula heroica de l'hexàmetre grec, amb l'esquema català TAA TA. Cal precisar aquí, tanmateix, que aquest ritme dactílic no es respecta uniformement al llarg de l'obra, i en molts passatges resulta impossible de detectar. Si l'oïda no ens traïx, diríem que allà on es detecta més el ritme dactílic (a part d'alguns epítets) és en els parlaments (que, d'altra banda, també ens semblen els passatges més reeixits de la traducció). En canvi, en els passatges descriptius i, essencialment, en els narratius, sovint és pràcticament absent.

Hem dit que les interlocucions entre els personatges semblen els passatges més ben aconseguits. Això és així perquè, en general, respecten l'estil paratàctic propi de l'èpica homèrica. En canvi, en els passatges narratius l'estil presenta sovint un grau d'elaboració i de subordinació que traeixen l'esperit d'Homer. Observem per exemple aquests versos del cant IX (206-217), corresponents a l'ambaixada a la tenda d'Aquil·les:⁶

I entretant Aquil·leu va col·locar a terra, a la claror del foc, un gros tallador de carn i, al damunt, va posar-hi el llom d'una ovella i el d'una molsuda cabra i també l'esquena d'un saginat bacó que de greix regalava. I, mentre Automedont subjectava la piona, el diví Aquil·leu tallava la carn: la ben trosdejava i l'enfilava amb els astos, i el Menecíada, un mortal als déus comparable, va encendre un gran foc i, quan aquell foc ja deixà de cremar i va apagar-se la flama, Aquil·leu escampà les brases i, al seu dessorre, va posar-hi els astos, que havia alçat dels capfoguers, i va espargir llavors a la carn unes quantes polsades de sal divina. Rostida la carn, abocà els talls a les plates, i Pàtrocle va treure els pans i els distribuï per la taula en belles paneres, però, els trossos de carn, fou Aquil·leu en persona qui els va repartir.

En aquest passatge (ultra el lèxic molt més elaborat que l'original) observem una

4. Vegeu l'article en línia «La ira d'Aquil·les canta de nou. Sobre les noves *Iliades* en català (II)», a <<https://lalectora.cat/2019/11/26/la-ira-daquilles-canta-de-nou-2/>>.
5. Vegeu l'article en línia «La ira d'Aquil·les canta de nou. Sobre les noves *Iliades* en català», a <<https://lalectora.cat/2019/11/19/la-ira-daquilles-canta-de-nou/>>.
6. L'original grec diu així:
 αὐτὰρ ὃ γε κρείον μέγα κάββαλεν ἐν πυρὸς αὐγῆ,
 ἐν δ' ἄρα νῶτον ἔθηκ' ὄϊος καὶ πίονος αἰγός,
 ἐν δὲ σὺδς σιάλοιο ράχιν τεθαλυῖαν ἀλοιφῆ.
 τῷ δ' ἔχεν Αὐτομέδων, τάμνεν δ' ἄρα διος Ἀχιλλεύς,
 καὶ τὰ μὲν εὖ μίστυλλε καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειρε,
 πῦρ δὲ Μενoitιάδης δαῖεν μέγα, ἰσόθεος φῶς.
 αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη καὶ φλόξ ἐμαράνθη,
 ἀνθρακίην στορέσας ὀβελούς ἐφύπερθε τάνυσσε,
 πάσσε δ' ἄλδος θεῖοιο κρατευντάων ἐπαείρας.
 αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' ὤπησε καὶ εἰν ἔλεοῖσιν ἔχευε,
 Πάτροκλος μὲν σίτον ἐλὼν ἐπένειμε τραπέζῃ
 καλοῖς ἐν κανέοισιν, ἀτὰρ κρέα νεῖμεν Ἀχιλλεύς.

sèrie de recursos sintàctics no presents en el grec: amplificacions («també l'esquena», «Aquil-leu en persona»), oracions de relatiu («que havia alçat dels capfoguers»), participis absoluts («rostita la carn») o tematitzacions amb estructures emfàtiques («els trossos de carn, fou Aquil-leu en persona qui els va repartir»). Totes aquestes estructures, que enfarfeguen la prosa, són absents en l'original grec —una llengua que, també cal dir-ho, disposa d'uns recursos, com el participi, que permeten fer molt més àgil la narració.

Es pot al·legar que un passatge com aquest (que hem triat a l'atzar, però que és representatiu d'un cert tipus d'escenes) inclou la descripció d'accions molt minucioses i que ha de ser forçosament complex. Però un autor com Martin Hammond és capaç de traduir-lo sense pràcticament subordinades (només temporals i un gerundi). I aquí no és qüestió de prosa o vers, perquè la traducció de Hammond també és en prosa:

Then he put down a great meat-block in the light of the fire, and placed on it the backs of a sheep and a fat goat, and a hog's chine rich in lard. Automedon held the meat for him, while Achilleus cut it into joints. He then chopped it fine and threaded the pieces on spits, and the son of Menoitios, a man like the gods, made the fire into a great blaze. Then when the fire had burned down and the flames had died, he spread the embers and laid the spits' length above the fire, placing them up on their blocs, and he sprinkled the meat with holy salt. Then when he had roasted it and piled it on trenches, Patroklos took bread and set it out on the table in fine baskets, and Achilleus served the meat.

És probable que Ros es plantegés la traducció en vers o en prosa, i és imaginable que la seva formació en el marc de la FBM, que tradicionalment no ha admès traduccions en vers, la fes decantar per la prosa. No hi ha res a dir, perquè la prosa és una opció tan moderna com la poesia, però la major llibertat que proporciona el fet de

no haver de cenyir-se a un esquema mètric sovint l'allunya de l'original grec: no pas en la comprensió del significat ni en la precisió dels conceptes, ni en la qualitat literària, que són extraordinàries, sinó en l'esperit de l'original: passa d'un estil senzill i àgil, propi de l'oralitat, a un estil elaborat i culte, més propi d'un altre gènere, o d'una altra època.

Per la gènesi, les característiques i l'objectiu de la traducció (i de l'edició), diríem que el paral·lelisme més clar de la traducció de Ros és la versió de Paul Mazon, que hem esmentat més amunt. I, amb una mica menys de severitat, hi podríem aplicar també el que en diu Jean-Louis Backès (p. 26):

Sa traduction reste un monument: oeuvre scientifique de grande précision, oeuvre littéraire qui joue d'une belle prose et regorge de trouvailles stylistiques; texte à la syntaxe rigoureuse, mais qui bride celle du texte grec, et qui, rythmant de belles phrases, laisse de côté le rythme du vers.

La traducció de Mazon, malgrat les crítiques, continua sent la versió clàssica de la *Iliada* en francès i, de fet, ha estat reeditada en la col·lecció de butxaca «Classiques en poche» de Les Belles Lettres. Pensem que és aquest el destí que espera a la versió de Ros: serà la *Iliada* clàssica en llengua catalana, pel rigor de la prosa, per la riquesa del lèxic i per tots els instruments (entre ells, el text grec) que acompanyen l'edició.

La *Iliada* de Pau Sabaté: seguint les petges de Riba

Les edicions de butxaca de la *Iliada* que actualment tenen més difusió a Europa respecten, en més o menys mesura, el vers homèric. En francès, la col·lecció «Folio Classique de Gallimard» va publicar el 1975 una traducció en vers lliure de Jean-Louis Backès, que encara és la que edita aquesta col·lecció. En italià, Einaudi Tas-

cabili té una traducció amb «testo a fronte», a cura de Rosa Calzecchi Onesti, en prosa rítmica; en alemany (un idioma amb gran tradició en la transposició de la mètrica clàssica) la versió de Roland Hampe, a Reclam, és igualment en hexàmetres. En aquest cas, el respecte per l'original és tan gran que fins i tot en algun cas s'incorporen accents gràfics per saber on cal marcar la intensitat: un recurs ben estrany en un idioma com l'alemany que, com se sap, no escriu els accents. D'aquesta manera, no sembla aventurat afirmar que el gran públic europeu llegeix la *Iliada* amb alguna mena d'aproximació al vers.

En català, l'adaptació de l'hexàmetre grecolatí té una tradició consolidada, des de les primeres provatures de Jeroni Zanné fins, evidentment, al monument literari que és la traducció de l'*Odisea* de Carles Riba, ja esmentada. També són en vers les traduccions de Manuel Balasch i Miquel Peix. És en aquesta tradició, creiem, que s'ha d'emmarcar la traducció de Pau Sabaté, que inaugura una nova col·lecció de l'editorial Alpha, anomenada «Bernat Metge Universal». L'obra es va publicar l'octubre del 2019 —el mateix any que la *Iliada* de Ros— i d'aquesta manera es va produir una d'aquelles coincidències que sovint tenen lloc en la nostra cultura, petita però molt vital en alguns àmbits: l'any 2015 van aparèixer, alhora, dos grans diccionaris de grec clàssic (el de l'Enciclopèdia Catalana i el de Guadalupe Golobardes, a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat); l'any 2018 es van publicar, alhora, dues traduccions de l'*Antologia Palatina* (la d'Adesiara a cura de Jaume Juan i la d'Àngel Carbonell a L'Art de la memòria edicions); l'any 2020 han sortit, alhora, dos Horacis, el de Jaume Juan, novament a Adesiara, i el que modestament he recuperat jo mateix a Trípode (amb la traducció de Jeroni Zanné).

Es fa difícil dir si Pau Sabaté es proposava completar la tasca de Riba, traduint l'altre gran poema homèric seixanta-sis

anys més tard, però, en tot cas, ho aconseguí. I és que entre l'*Odisea* ribiana i la *Iliada* de Sabaté hi ha moltes coincidències: totes dues estan publicades a l'editorial Alpha i en una col·lecció de clàssics universals; cap de les dues no és bilingüe; en tots dos casos, els pròlegs són minsos i es renuncia a l'erudició (sense notes al peu ni altres instruments filològics), i, en totes dues, el traductor actua més com a poeta que com a erudit.

Hem parlat del pròleg: és a càrrec d'Enric Casasses (un poeta) i, com s'intueix de seguida, no té res a veure amb el pròleg de la *Iliada* de Ros. Tot i que no hi manquen les dades bàsiques que permeten de situar Homer i l'èpica en el seu context, té un caràcter marcadament poètic, amb citacions de poetes, com William Blake (a la pàgina 21), frases líriques («és la guerra dolenta, la guerra funesta, la guerra de llàgrimes plena, la guerra destructora, la guerra glaçada, la guerra entre els homes que s'enfronten [...], la guerra de mal so», p. 21) o reflexions de caràcter personal («Hi ha coses que semblen molt antigues però si t'ho mires bé no ho són tant, són de fa tot just tres mil anys, si hi arriba. Per exemple, qui són els amos que remenen les cireres, els senyors de la guerra? Cada vegada que hi ha un gran banquet o un sacrifici a algun déu, és a dir, sempre que hi ha un àpat important, l'amo és la persona que controla el foc, que mata la bèstia, que fa els talls, que vigila que es cogui bé i, sobretot, és la persona que reparteix la carn entre els comensals», p. 20).

I passem a la traducció pròpiament dita. En aquest cas, el mateix Sabaté (p. 25 i 26) ens proporciona el desllorigador per entendre-la: es tracta d'una traducció en hexàmetres, que respecta essencialment l'hexàmetre ribià, és a dir, amb sis accents i versos bimembres o trimembres. A diferència de Riba, Sabaté hi introdueix algunes modificacions, que ell mateix explica. La més productiva consisteix a flexibilitzar l'anacrusi inicial de vers, és a dir, les síl·labes que no compten en l'escansió del vers:

en el vers de Sabaté, l'anacrusi pot ser d'una o de dues síl·labes àtones (i no només d'una síl·laba, com en Riba). Es tracta d'una innovació molt interessant que no altera el ritme del vers (la musicalitat la marca igualment la primera síl·laba tònica, amb independència que abans hi hagi una o dues síl·labes àtones) i que en canvi permet introduir mots àtons com articles, preposicions, relatius, etc., que en català són molt freqüents: permet, doncs, donar aire a la llengua.

Amb aquesta innovació i amb la clàusula heroica a final de vers, que Sabaté respecta escrupolosament, s'aconsegueix un ritme molt àgil, que ens evoca fàcilment el rapsode recitant el poema a cops de bastó. També contribueix a mantenir aquest ritme el fet que Sabaté mantingui molt més la parataxi i la frase simple que no pas Ros. Sense voluntat de fer-nos pesats, evoquem novament ara els versos del cant IX (206-217) que hem vist més amunt, i observem com els resol Sabaté:

Va dur un tallador molt gros a la claror de
les flames
i al damunt va posar-hi un llom d'ovella i
de cabra llustrosa
i també l'esquena d'un porc ben gras,
ufanosa d'ensunya.
Automedont l'aguantava i Aquil·les diví la
tallava.
Després va fer la carn a trossets i als asts va
enfilar-la
i va encendre un gran foc l'igual als déus,
el fill de Meneci.
Quan el foc va cremar del tot i va marcir-se
la flama
llavors va estendre les brases i els asts va
posar-hi al dessobre

i en deixar-los als capfoguers la carn va
ruixar amb sal divina.

Un cop va tenir-la cuita i servida en plates
de fusta,

Pàtrocle va agafar pa i va repartir-lo a la
taula

en paneres boniques mentre Aquil·les la
carn repartia.

Ultra aquestes innovacions mètriques, la traducció de Sabaté destaca per algunes innovacions lèxiques (a més d'adaptar-se a la normativa actual dels diacrítics, cosa que no fa la traducció de Ros, seguint els criteris d'Adesiara).⁷ Al nostre entendre, és un model del lèxic que s'hauria de fer servir actualment en les traduccions de clàssics: no és noucentista ni conté paraules excessivament llibresques, però manté una certa distància amb la llengua parlada, com correspon a un text literari. És un lèxic elegant amb termes que tota persona mitjanament culta hauria de conèixer, sense arcaïsmes ni, per descomptat, vulgarismes.

Altres característiques lèxiques són:

1. Moltes vegades, Sabaté tradueix els topònims grecs. Es tracta d'un recurs innovador que exigeix una important recerca etimològica, potser no sempre encertada. Tanmateix, el resultat ens sembla positiu, perquè permet copsar més bé el que s'està dient (en topònims que en grec també eren parlants) i, alhora, no barrejant llengües, s'aconsegueix un text català més fluid (que sembla fins i tot selvatà a la «Tossa Bonica» del vers 53 del cant xx). Comparem per exemple aquest fragment del catàleg de les naus (II 581-586), primer en la versió de Sabaté i, després, en la de Ros:⁸

7. Escric això com a simple constatació no valorativa: la nova normativa dels diacrítics és molt qüestionable, i segurament és un encert d'Adesiara mantenir els criteris fabrians.

8. L'original grec fa així:

Οἱ δ' εἶχον κοίλην Λακεδαίμονα κητώεσσα,
Φᾶρῖν τε Σπάρτην τε πολυτρήρωνά τε Μέσσην,
Βρυσείας τ' ἐνέμοντο καὶ Αὐγείας ἔρατεινᾶς,
οἱ τ' ἄρ' Ἀμύκλας εἶχον Ἴελος τ', ἔφαλον πτολίεθρον,
οἱ τε Λάαν εἶχον ἠδ' Οἴτυλον ἀμφενέμοντο,
τῶν οἱ ἀδελφεὸς ἦρχε, βοῶν ἀγαθὸς Μενέλαος...

*Els qui tenien la vall barrancosa de
Lacedemònia
i la Llaura i Esparta sembrada i Mitjana de
moltes colomes
i els que vivien a les Fonts i a l'amable
Solana
i els qui tenien Amicles i també la Maresma
i els qui tenien la Pedra i els qui vivien a
Ètil,
els manava el seu germà, Menelau que
quan crida destaca. [Sabaté]*

*També hi eren els qui poblaven l'enclotada
Lacedemònia, plena de golfs, Esparta i
Messa, que és plena de coloms, i els pobla-
dors de Brisees i de l'amena Augees, i els
qui ocuparen Amicles i Helos, ciutat costa-
nera, i els qui vivien a Laas i als voltants
d'Ètil. Arribaren tots ells amb seixanta
naus obeint les ordres de Menelau de
potent crit de guerra. [Ros]*

2. La traducció dels epítets és, sovint, innovadora i original. Així, Aquil·les és «ràpid de cames» o «de cames veloces», Atenea és «d'ulls de xibeca», Odisseu és «de moltes astúcies», les naus són «de puntes corbades», Cronos és el «de tortes pensades», Agamènnon és el «pastor de les tropes», Afrodita és «la que estima el somriure». De vegades, es fa servir el recurs de la composició, que és molt habitual en alemany i en anglès i que s'hauria d'explorar més en català: Posidó esdevé el «Sacsaterres» ('Erdenerschüttler' en alemany, 'earthshaker' en anglès); Zeus és «el Llamplluent», mentre que Eniali és «el matahomes» i Apol·lo és l'«Arc-en-plata».

En relació amb els epítets, no sempre es tradueixen igual. De vegades, aquesta diferència està justificada pel grec (per exemple, les naus «corbades» del vers VII, 229, les «naus que fan panxa» del vers I, 26 i les «naus encorbades» del vers XV, 549 tenen, en grec, epítets diferents). Però en d'altres casos, la diferència no està justificada: per exemple, la γλαυκῶπις Ἀθήνη grega alterna, segurament per motius mètrics, entre l'Atena «d'ulls de xibeca» i «la deessa d'ulls d'òliba».

3. Pel que fa a l'antroponímia, es respecten els noms tradicionals d'Aquil·les (i no Aquil·leu, que despista) o Helena, però s'accepta un Odisseu en comptes d'Ulisses, segurament perquè és una innovació que ja té un cert recorregut (en canvi, Aquil·leu és molt recent). En diverses ocasions, hi ha diferències significatives amb la normativa Ros-Alberich.

4. Finalment, malgrat el lèxic generalment polít i culte, de vegades s'admeten algunes paraules més pròpies del registre popular, segurament a posta. No ens sembla malament, i fins i tot pot es podria considerar una manera *sui generis* de recollir l'impacte que devia provocar la convivència de varietats dialectals en el text homèric. Però sobta trobar-se paraules o expressions que no tenen tradició culta, com «feia cara d'imbècil» (ἀχρεῖον ἰδὼν II, 269), «muralles de fireta» (τείχρα ... ἀβλήχρ' οὐδενόσῳρα VIII, 178) o «no li va fer ni mica de gràcia» (ἦνδανε θυμῷ XV, 674). Pel que fa al «mala bèstia d'Aquil·les», que trobem per exemple a XXIV, 39 (l'adjectiu grec és ὀλοός) introdueix un canvi de registre que no sembla gaire justificat.

Hem indicat un perill de la traducció en prosa, que és la de perdre el ritme del vers per voler ser massa prolix. Doncs bé, la traducció en vers té el perill contrari: no recollir tota la informació perquè cal ajustar-se a un metre. Tot i que Sabaté és molt hàbil a fer encaixar al seu vers gairebé tot el que diu Homer (de vegades, passant informació d'un vers al següent) en alguna ocasió no se'n surt. És el cas d'aquells versos (per exemple IX 683 νῆας εὐσσελμους ἄλαδ' ἐλκέμεν ἀμφιελίσσας, «arrossegarà fins al mar les naus de puntes corbades» Sabaté; «ha d'avarar les corbades naus de molts bancs de remers!» Ros) en què no es tradueixen tots els epítets.

En d'altres ocasions, la traducció no correspon exactament a l'original grec, per bé que cal pensar que això passa per raons mètriques. Heus ací tres mostres, espigolades ça i lla entre la lectura, d'una fidelitat

més gran de la traducció de Ros: IV 4 δειδέχαι ἀλλήλους («a la salut de tothom» Sabaté; «se saludaven l'un a l'altre» Ros); V 93 πολλὰ δ' ὅπ' αὐτοῦ ἔργα κατήριπε κάλ' αἰζήων («molts conreus ben treballats dels mortals arruïna» Sabaté; «en molts esplèndids conreus de mans joves fa una gran desfeta» Ros); IX 12 (αὐτὸς δὲ μετὰ πρώτοισι πονεῖτο, «ell mateix convocava els més nobles» Sabaté; «ell entre els primers s'hi afanyava» Ros). En la mesura, tanmateix, que les hem pogut analitzar, aquestes divergències semblen justificades en una traducció en vers i tenint en compte l'objectiu de l'obra.

Les dues traduccions que hem comentat en aquesta ressenya són, cadascuna a la seva manera, un monument literari i d'erudició. Omplen de cop un buit que feia massa anys que durava i el curullen d'una manera definitiva. Ens hem de felicitar que hi hagi traductors i que hi hagi editorials que dediquin una part tan important del seu temps a enfortir, entre tanta dificultat, els fonaments perdurables de la nostra cultura.

Edicions esmentades

- Homer. *L'Odissea*. Novament traslladada en versos catalans per Carles Riba. Barcelona: Alpha, 1953.
- Homer. *La Ilíada*. Traducció poètica de Miquel Peix. Barcelona: Alpha, 1978.
- Homer. *Ilias*. Übersetzung, Nachwort und Register von Rolans Hampe. Stuttgart: Reclam, 1979.
- Homer. *The Iliad*. Translated with an Introduction by Martin Hammond. Londres: Penguin Classics, 1987.
- Omero. *Iliade*. Versione di Rosa Calzecchi Onesti. Torí: Einaudi, 1990.
- Homer. *La Ilíada*. Traducció de Manuel Balasch. Barcelona: Proa, 1997.
- Homère. *Iliade*. Traduction de Jean-Louis Backès. París: Folio Classiques, 2013.

Martí Duran

IES Joanot Martorell (Esplugues de Llobregat)

